

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.75>

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС – УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД. ВИКЛИКИ, ТРАНСФОРМАЦІЯ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Колеснікова М.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки
Навчально-наукового інституту права,
Сумський державний університет
ORCID: 0000-0003-3060-158X*

Скоблик М.О.,

*студентка III курсу
Навчально-наукового інституту права,
Сумський державний університет
ORCID: 0009-0005-5089-9047*

Колеснікова М.В., Скоблик М.О. Адміністративний процес – український досвід. Виклики, трансформація й перспективи розвитку.

Адміністративний процес є важливим інструментом регулювання правових відносин між громадянами та органами державної влади, а також ефективної діяльності органів управління, які спрямовані на забезпечення законності, дотримання прав і свобод людини. Він охоплює діяльність державних органів щодо вирішення адміністративних справ, оскарження рішень, дій чи бездіяльності посадових осіб.

Адміністративний процес в умовах воєнного стану в Україні зазнали суттєвих змін. Воєнний стан, запроваджений у відповідь на російську агресію, поставив нові виклики перед адміністративною юстицією та правовою системою загалом. Важливим аспектом є обмеження певних прав і свобод громадян та запровадження певних правил роботи адміністративних органів. Однак ці обмеження мають бути юридично обґрунтованими, тимчасовими та пропорційними загрози. Адміністративний процес у воєнний час свідчить про необхідність швидкого реагування на зміни в суспільстві та національній безпеці. Зокрема, зросла активність у сфері регулювання та введення комендантської години, евакуації населення, націоналізації майна для потреб оборони, притягнення до відповідальності за порушення воєнного стану. Водночас, зросло навантаження на судову систему, що може призвести до затягування розгляду справ.

Адміністративний процес потребує подальшого вдосконалення, щоб адаптуватися до викликів, які виникли під час воєнного стану, після закінчення війни. Сюди належить розробка нових механізмів адміністративного контролю, більш чітке регулювання прав громадян і органів влади в умовах надзвичайного стану, а також інтеграція європейських стандартів правосуддя в адміністративні процедури України. Таким чином, адміністративний процес у сучасних умовах допомагає державі підтримувати законність й порядок. Після закінчення воєнного стану роль адміністративного процесу стане більш важливою для відновлення правопорядку та запровадження демократичних норм у суспільстві.

Крім того, розвиток адміністративних процесів після закінчення воєнного стану є ключовим для ефективного управління на етапі відновлення країни. Зокрема, необхідно розробити новий підхід до адміністративної юстиції для забезпечення швидкого та справедливого розгляду справ, пов'язаних із соціальною допомогою, відновленням інфраструктури, відшкодуванням збитків та реституцією націоналізованого майна.

Ключові слова: адміністративний процес, держава, воєнний стан, права громадян, національна безпека, правовий порядок, законність.

Kolesnikova M.V., Skoblyk M.O. Administrative process – Ukrainian experience. Challenges, transformation and development prospects.

The administrative process is an important tool for regulating legal relations between citizens and public authorities, as well as the effective operation of governing bodies aimed at ensuring the rule of law, respect for human rights and freedoms. It covers the activities of state bodies in resolving administrative cases, appealing decisions, actions or inaction of officials.

The administrative process under martial law in Ukraine has undergone significant changes. The martial law imposed in response to Russian aggression has posed new challenges to the administrative justice system and the legal system in general. An important aspect is the restriction of certain rights and freedoms of citizens and the introduction of certain rules for the work of administrative bodies. However, these restrictions must be legally justified, temporary and proportional to the threat. The administrative process in wartime demonstrates the need to respond quickly to changes in society and national security. In particular, there has been an increase in activity in the area of regulation and introduction of curfews, evacuation of the population, nationalization of property for defense purposes, and prosecution for violation of martial law. At the same time, the burden on the judicial system has increased, which may lead to delays in the consideration of cases.

The administrative process needs further improvement in order to adapt to the challenges that arose during martial law after the war ended. This includes the development of new mechanisms of administrative control, clearer regulation of the rights of citizens and authorities under martial law, and the integration of European standards of justice into Ukraine's administrative procedures. Thus, the administrative process in modern conditions helps the state maintain law and order. After the end of martial law, the role of the administrative process will become more important for the restoration of law and order and the introduction of democratic norms in society.

In addition, the development of administrative processes after the end of martial law is key to effective governance at the stage of the country's recovery. In particular, a new approach to administrative justice needs to be developed to ensure prompt and fair consideration of cases related to social assistance, infrastructure restoration, compensation for damages and restitution of nationalized property.

Key words: administrative process, state, martial law, rights of citizens, national security, legal order, legality.

Постановка проблеми. Адміністративні процеси в Україні в умовах воєнного стану мають низку викликів, які потребують нагального аналізу. Військові дії, економічна й соціальна нестабільність впливає на функціонування державної влади, здатність підтримувати правопорядок, захищати права людей.

Воєнний стан вимагає від адміністративних органів швидкого втручання, що може призвести до спрощення процедур й зменшення гарантій прав громадян. Необхідність дотримання принципів законності й справедливості залишається. Виникає питання, як досягти балансу між ефективністю адміністративних процедур у надзвичайних ситуаціях та захистом прав людини?

Також необхідно оцінити реалії адміністративного процесу під час війни.

Яких змін зазнало законодавство, як органи влади пристосовувалися до нової ситуації, як це позначилося на громадянах? Які перспективи розвитку адміністративного процесу в повоєнній Україні? Тому, потрібно дослідити ці питання, проаналізувати виклики та реалії адміністративного процесу в Україні в умовах воєнного стану та окреслити потенціал для його подальшого розвитку.

Мета дослідження полягає в аналізі адміністративного процесу в країні та в умовах воєнного стану, зокрема визначення викликів, з якими стикаються державні органи. Також реалій, що виникають у відносинах між громадянами та адміністрацією. Враховуючи нові умови, потреби суспільства, дослідження має на меті окреслити перспективи розвитку адміністративного процесу в Україні.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика адміністративного процесу в Україні під час дії воєнного стану є недостатньо дослідженою. Кузьменко О.В., Стеценко С.Г., Перепелюк В.Г., Муза О.В., Демський Е.Ф. у своїх працях досліджували поняття адміністративного процесу. Зміни в законодавстві, адаптація адміністративних органів до нової ситуації та вплив воєнного стану на права і свободи громадян є важливими аспектами, які потребують подальшого дослідження. Аналіз у цій сфері не лише забезпечить розуміння поточного стану адміністративних процесів в Україні, а й сприятиме розробці рекомендацій щодо їхнього вдосконалення у майбутньому.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення законності в управлінській діяльності й регулювання відносин між державними органами та громадянами є частиною правової системи України. Він охоплює спектр процедур: розгляд адміністративних справ, оскарження рішень органів влади, контроль за їх діяльністю. Процес забезпечує належне функціонування державних установ, захист прав і свобод громадян, а також контроль за додержанням законодавства.

З 2005 по 2018 рік категорія «адміністративний процес» регулювалася чинним законодавством. Зокрема, пункт 5 частини 1 статті 3 Кодексу адміністративного судочинства України визначав адміністративну процедуру як правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства. Положення чинного КАСУ змінюють термін «адміністративний процес» на «судовий

процес». Згідно до пункту 6 частини 1 статті 4 зазначеного кодексу, судовий процес – правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства [1]. Однак, природа адміністративного процесу, як правової категорії все ще досить неоднозначно визначається науковцями. Про це свідчать численні варіації трактування терміну в юридичних публікаціях, починаючи від традиційного висвітлення цієї тематики в підручниках та посібниках з адміністративного права [2, с. 260–301], закінчуючи створенням, виданням окремих навчальних матеріалів з адміністративного процесу.

Якщо звернутися до літературних джерел та проаналізувати окремих науковців, то автори, кожен по-різному, трактують визначення цього терміну. Так, О. Кузьменко вважає, що адміністративні процеси урегульовуються адміністративно-процесуальними нормами, діяльність публічної адміністрації спрямована на застосування відповідних норм матеріальних галузей права в процесі оцінки та вирішення індивідуальних справ [3, с. 35]. Е. Демський стверджує, що адміністративний процес є різновидом юридичного процесу, регламентує порядок й умови визнання та реалізації прав, інтересів громадян, юридичних осіб і держави, вирішення конкретних справ у публічній сфері органами державної влади, посадовими особами та адміністративними судами, [4, с. 111–112]. Автори навчального посібника «Адміністративний процес України (у схемах)», повністю підтримують позицію Е. Демського, щодо поняття адміністративний процес, зазначивши, що у ньому присутні:

- чітка регламентація повноважень компетентного органу;
- наявність матеріалів адміністративної справи;
- сувора регламентація розгляду справи в часі;
- однією зі сторін є орган державної влади, посадова чи службова особа;
- не має нічого спільного з службовим підпорядкуванням [5, с. 23].

Концепція «широкого» адміністративного процесу є найбільш поширеним підходом у науці адміністративного права, вважає О.В. Муза. Це пов'язано з тим, що її представники акцентують увагу на розкритті сутності адміністративного процесу через процесуально-правові засоби та сфери застосування матеріально-правових відносин. Поширення поняття «адміністративного процесу» дозволяє уникнути наукової визначеності в характеристиці процесуальних правовідносин у адміністративному праві [6, с. 12–14]. Стеценко С.Г. пропонує вужчу версію структури адміністративного процесу, який складається з трьох елементів:

1. адміністративно-судовий процес у межах якого здійснюється розгляд публічно-правових спорів в адміністративних судах;
2. адміністративно-управлінський процес здійснюється у межах виконавчо-розпорядчої діяльності органів публічної адміністрації;
3. адміністративно-юрисдикційний процес – це процес, за допомогою якого розглядаються справи про адміністративні правопорушення, застосовуються заходи адміністративного примусу [7, с. 44]. Цю «тріаду» підтримує і О.В. Муза, по-іншому називаючи ці складові [6, с. 23].

Простіше кажучи, адміністративний процес – це процедура, за допомогою якої органи державної влади й органи місцевого самоврядування вирішують питання, що стосуються прав та обов'язків громадян і організацій. Це механізми, за допомогою яких люди можуть звертатися до влади для вирішення проблем, оскаржувати рішення державних органів, забезпечувати захист своїх прав.

За період СРСР, адміністративний процес розглядався з централізованих позицій, де за своїм ідеологічним, аксіологічним змістом та обсягом прав учасників адміністративних проваджень, в тоталітарних державах були обмежені. Зокрема, В.Г. Перепелюк зазначає, що «цей період характеризувався застосуванням до громадян, найбільш суворої форми державно-організаційного впливу – адміністративних санкцій у вигляді адміністративних проступків, за Кодексом Української РСР про адміністративні правопорушення [8, с. 7].

У період незалежності України, активізувалася розробка теоретичних питань формування єдиного національного адміністративного процесу й стала більш інтенсивною. Це пов'язано з формуванням національної дискусії навколо ідеї запровадження самостійного інституту адміністративної юстиції та широким обговоренням нових принципів, а саме: притягнення до відповідальності не лише фізичних осіб, а й юридичних, в умовах запровадження нових форм власності. Значення цього періоду дослідження поступово підкріплюються важливі припущення, які використовуються для характеристики процесу, а згодом і для підготовки кодифікованих нормативно-правових актів й трансформацій. Наразі в теорії адміністративного процесу застосовуються мінімальні стандарти захисту прав людини, гарантовані Конвенцією про захист прав та основоположних свобод людини [9]. Відбувається доктринальний перегляд захисту прав людини, участі фізичних та юридичних осіб з іноземним елементом в адміністративних процедурах, що дедалі частіше реалізуються на території нашої держави.

На теперішній час, важливо розуміти адміністративний процес та його застосування. Однак, в умовах воєнного стану, запровадженого в Україні, у відповідь на повномасштабну агресію російської федерації, в адміністративному процесі відбулися значні зміни. Обмеження певних прав, внутрішніх переміщень, мобілізаційні заходи, питання національної безпеки та оборони створюють нові виклики для влади та суспільства. У цьому контексті адміністративні органи та судова влада мають адаптуватися до нових реалій, балансувати між повагою до прав людини й необхідністю захисту держави.

З 24.02.2022 року в Україні діє воєнний стан [10]. Правове регулювання, застосування спеціальних заходів в умовах воєнного стану міститься в наступних нормативно-правових актах, зокрема, в Постанові Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 року № 573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» [11]. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [12] було введено воєнний стан у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України. Стаття 1 зазначає, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [10]. Пункт 3 Указу передбачає, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії воєнного стану, конституційні права і свободи людини й громадянина можуть бути обмежені.

Відповідно до статті 12² Закону України «Про правовий режим воєнного стану» – в умовах правового режиму воєнного стану суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією та законами України. Повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені [10]. Перед судами постає новий виклик – здійснення судового контролю за законністю діяльності органів державної влади та захисту прав людини в умовах воєнного часу. Конституція України [13] закріплює принципи поваги та непорушності прав і свобод людини. Конституційний принцип правової держави вимагає від неї не обмежувати права і свободи людини й громадянина, у тому числі майнові.

Виходячи з конституційного визнання, окремі права людини можуть бути обмежені, навіть, під час воєнного стану. Ми вважаємо, що адміністративні суди повинні забезпечити дотримання принципу верховенства права при законодавчій імплементації таких втручань з боку органів державної влади. Звичайно, що адміністративні процеси України в умовах воєнного стану зазнають суттєвих змін, що зумовлено необхідністю швидкого реагування на нові виклики, пов'язані з безпекою і обороною держави та захистом громадян. Воєнний стан накладає певні обмеження на роботу державних інституцій та процесуальні права громадян з метою забезпечення ефективного управління країною в умовах воєнної агресії. В ході аналізу матеріалів, ми знайшли в чому саме полягають основні зміни в адміністративних процедурах в умовах воєнного стану:

1. Обмеження прав громадян. В умовах воєнного стану можуть бути обмежені права і свободи: пересування, зібрання, інформаційна діяльність. Ці обмеження регулюються законами, міжнародними стандартами, щоб залишатися пропорційними загрози й мати законне підґрунтя.

2. Оперативність прийняття рішень. Однією з проблем в адміністративному процесі є необхідність швидкого реагування на кризові ситуації. У воєнний час органи державної влади повинні швидше приймати рішення, такі як: евакуація населення, розподіл ресурсів, мобілізація та експропріація майна для використання у військових цілях.

3. Пріоритетність питань національної безпеки. Під час воєнного стану адміністративні рішення часто приймаються з точки зору національної безпеки, що може призвести до зменшення уваги в правах особистості.

4. Зміни в судовій практиці. Збільшення справ щодо порушень воєнного стану (комендантської години, незаконного пересування), суди адаптують свою практику до нових реалій і такі справи розглядаються оперативно.

5. Особливі повноваження адміністративних органів. Органи державної влади отримали додаткові повноваження й можуть приймати рішення, які не належать до їхньої компетенції в мирний час.

Після завершення воєнного стану, Україна зіткнеться з новими викликами

у відновленні правопорядку, адаптації адміністративних процесів до реалій мирного часу. Ми пропонуємо на розгляд ці основні перспективи:

1) Удосконалення законів. Адміністративне законодавство потребуватиме змін відповідно до умов, після завершення воєнного стану. Воно може бути доопрацьоване з метою регулювання діяльності адміністративних органів у кризові періоди, збалансування інтересів держави і прав громадян.

2) Покращення механізмів захисту прав громадян. Важливим завданням буде підвищення рівня захисту прав громадян у післявоєнний період, посилення механізмів оскарження дій та рішень адміністративних органів.

3) Інтеграція європейських стандартів. Після перемоги очікується інтеграція України з ЄС, що вплине на адміністративне право. Запровадження європейських стандартів адміністративної юстиції сприятиме підвищенню якості державного управління та прозорості прийняття рішень.

4) Реформа судової системи. Післявоєнний період вимагатиме перегляд роботи судів й створення кращих умов для їх функціонування, запровадження електронних процедур та використання онлайн-сервісів.

Висновки. Підсумовуючи, можна зазначити, що механізм адміністративного процесу в Україні, є важливим інструментом правовідносин між державою та громадянами. Цей процес забезпечує неупередженість, захист прав та ефективне виконання державних функцій. У мирний час вони спрямовані на підтримання правопорядку, прозорості та легітимності рішень органів державної влади. В умовах воєнного стану адміністративні процеси суттєво змінюються. Обмеження прав громадян, збільшення повноважень органів державної влади, необхідність швидкого прийняття рішень – природні реалії цього періоду. Але у воєнний час важливо дотримуватися балансу між безпекою та правами людини, а також гарантувати, що обмеження є юридично обґрунтованими й тимчасовими. Очікується, що після перемоги, Україна модернізує адміністративно-правову систему, шляхом інтеграції європейських стандартів та вдосконалення захисту прав громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
2. Стеценко С.Г. Адміністративне право України: навч. посіб. К.: *Атіка*, 2007. 624 с.
3. Кузьменко О.В. Курс адміністративно процесу: навч. посіб. К.: *Юрінком Інтер*, 2013. 208 с.
4. Демський Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України: навч. посіб. К.: *Юрінком Інтер*, 2008. 496 с.
5. Адміністративний процес України (у схемах): навч. посіб. / М.М. Бурбика, М.В. Колеснікова, А.В. Солонар. Суми: *Сум. держ. ун-т*, 2019. 108 с.
6. Муза О.В. Адміністративно-процесуальні правовідносини в Україні: Монографія / О.В. Муза; Ін-т законодавства Верховної Ради України. К.: *Четверта хвиля*, 2015. 320 с.
7. Стеценко С. Сутність адміністративного процесу: теоретичний погляд *Право України*. 2011. № 4, с. 39–46.
8. Перепелюк В.Г. Адміністративний процес. Чернівці : *Рута*, 2001. 316 с.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
11. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Каб. Міністрів України від 08.07.2020. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-п#Text>.
12. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
13. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.